

Németkér a fotográfiákon

Kiállítás Molnár József (1905-1990) fényképész üvegnegatívra készült felvételeiből

Egy falusi fotográfus sokkal fontosabb szerepet tölt be a helység életében, mint városi társai. Ő dokumentálja egyben a település történetét, jeles eseményeit, hagyatéka felbecsülhetetlen érték a helytörténet számára. De megmutatja például, hogy miképp zajlott egy kéri lánykérés, milyen ünnepi szokások voltak, vagy éppen miket játszott a helyi színjátszó csoport. Molnár József (Szepe bácsi) 1905-ben született. Kereskedőnek tanult, majd a családja boltját vezette. 1933-ban nősült meg. A fényképezéstet hobbiból tanulta ki, ami akkoriban vidéken még nagy újdonságnak számított. Szepe bácsi rengeteg fotót készített, melyek a németkéri élet egészét átfogják a keresztlétől a temetésig. A II. világháborút követően a családot kitelepítették, ám a felvételeket évtizedekkel később megtalálták elkobzott házuk padlásán. A Molnár-gyűjtemény üvegnegatívokon maradt az utókorra, az anyagot Szauer Ágnes, a váci Apor Vilmos Katolikus Főiskola tanára és németkéri segítői dolgozták fel. Ezekből a Magyarországi Németek Házában nyílt kiállítás, a németkéri kórus és a tánc csoport közreműködésével. (Színes képösszeállításunk a hátsó borítón látható!)

Németkér 1193-ban „Ker”-ként szerepel archív anyagokban, 1333-ban (latinosan) *Kyry*, 1410-ben *Kiskeer*, 1572-ben *Kér*, 1763 és 1784 között *Kérpusztá*. A német földről érkezett telepesek nyomán azután 1789-től *Német-Keé*rként, az egyházi anyakönyvekben pedig 1852-ig rövidítve *N.Keé*rként, 1892-től pedig már mai nevén, *Németkér*ként szerepel. A németkériek maguk között csak egyszerűen *Kér*nek, svábul *Kier*nek (Kír) nevezik a falut.

Mária Terézia 1775. február 13-án a nagyszombati (ma Szlovákia, Trnava) főiskolának orvosi fakultás céljaira odaajándékozta a földvári apátságot, melyhez a kéri és a kömlődi birtokok is tartoztak. „A Kömlődre és Kérre szánt telepesek első csoportja 1785. május huszonhatodikán (Úrnapján) ért Budára” és másnap „a helytartótanács az első telepes-családokat útnak indította Földvára”, ahová „május 30-án meg is érkeztek” – ahogy azt Schilling Roger János közli 1933-ban megjelent tanulmányában. Földváron – ahogy írta – százötven, Pakson negyven, Kömlődön tizennégy, Kéren pedig két család nyert elhelyezést. 1785. június 1-től 1786-ig bezárólag a földvári uradalomba betelepülők jegyzékében 206 családfő szerepel, akik közül 155 Kömlődre, 51 Kérre települt. Földváron, 1786. március 24-én Nagy Mihály telepítési számvevő állította össze a listát, melyen a Kérre került 51 családfő is szerepel. A Mainz, Aschaffenburg közötti területről érkeztek sokan, többen Sommerkahl, Jakobs-tal településekről.

A falut alapító első betelepülők családnevei közül a következők még ma is megtalálhatók Németkéren, illetve részben a kitelepítettek között Németországban is: Ambach, Bachmann, Braun, Büttel (ma Büttl), Elmauer, Kunkel (ma Kungl), Gungl, Küfer (ma Kiefer), Rothenbücher (ma Rodenbücher), Schlosser, Steigerwald, Wahl.

Bognár István plébános 1840. február 6-án összehívta az első betelepüléskor s azóta érkezett családok idős képviselőit és feljegyezte ideérkezésük évét, származási helyüket. Az év kezdetén a kereszteltek anyakönyvének első kötete az utolsó lapig betelt. Az anyakönyv zárólapjára került a plébános bejegyzése.

Az anyakönyv újrakötésekor a bejegyzést leragasztották, csak jóval később került újra elő. Frost Péter esperes 1928-ban Schilling Roger János ciszterci apát kérésére, a készülő doktori értekezéséhez kiegészítette a listát, melyet aztán a „Dunakömlőd és Németkér telepítéstörténete” című – a Ciszterci doktori értekezések 71. köteteként 1933-ban megjelent – munkájában szerepeltet is a szerző.

Szőlőtermesztés, pincefalu

A betelepültek az első szőlőket egybefüggően a dunaföldvári út melletti dűlők, a nájrisz/Neuriss lejtőire ültették. Az emelkedőn terült el a pincefalu, jobbra-balra kis utcák nyíltak, a domb alján és a tetőn egy-egy kereszt állt az út mentén. Az 1946-ban kitelepített Michael Sommer kiadványában (*Heimatsbuch*, Büchenbach, 1980) 335 prészáz, pince és üres telek szerepel, tulajdonosaik név szerinti felsorolásával. Miska bácsi alaposágát ismerve, az adatok megbízhatónak tekinthetők. A paksi útról érkezők önálló településnek hihették a dombtetőn álló házsorokat.

A nájriszi szőlőkben 1887-től a filoxéra olyan pusztítást végzett, hogy új telepítésre került sor a falu másik végén. A leszüretelt szőlőt azonban továbbra is ide hordták, itt préselték és tárolták a bort. Ide elsősorban a férfiak jártak, ők rendezték, takarították a pincét és a hozzátartozó prészázat. Az idősebb férfiak sokszor az egész napot a nájriszban töltötték, összejöttek, borozgattak, estefelé tarisznyájukban (Tornister/tániszter) egy üveg borral tértek haza.

A családfők általában 45-50 éves koruk fölött áadták a gazdaságot a fiataloknak, megtartottak maguknak egy szőlőt, földet, konyhakertnek valót. Az is egyértelmű volt, melyik gyerekekhez költöznek az idős szülők. Az asszonyok és a gyerekek csak húsvét hétfőn mentek ki a nájriszba, Emmaust járni. Magukkal vitték az ünnepi ételek maradványát, összeültek, szomszédoltak. Ha nem volt szezonális munka, mint szüret, aratás, stb. csapatban végezték az emberek a munkákat.

A lakosságszám alakulása

Év	Fő	Forrás / esemény / megjegyzés
1785/86.	176	Az első telepesek
1789.	365	Plébániai adat
1828.	951	1828. évi országos összeírás
1841.	918	Fényes Elek nyomán
1870.	1903	KSH
1880.	2014	KSH
1890.	2170	KSH (Egy 1892-es Helységnevtár 1675 lakost mutat ki.)
1900.	2397	KSH (Közülük sokan vándorolnak ki Amerikába, Akron (Ohio) városába.)
1910.	2485	KSH (Az Amerikába kivándoroltak ellenére növekedett.)
1920.	2561	KSH (Az I. világháború ellenére növekedett.)
1941.	3000** 2411*	KSH (Német nemzetiségi: 1175*; német anyanyelvű 2053*, Névjegyzéken szerepelt: 2496* Kitelepült, telepítették: 1855* Ismeretlen tartózkodási helyen: 28*; hadifogoly: 5*)
1944.	2600 **	Német nemzetiségi: 1600 fő ** Elesett: 120 fő Németországba menekült: 42 fő
1944.		December 2-án bevonult Németkérre a szovjet Vörös Hadsereg.
1945.		Malenkij robotra elhurcoltak: 22 nő A Buda környéki harcokban elesett: 40 fő A menekültek közül visszajött: 32 fő **
1946.		Júniusban kitelepítettek 240 főt** (a kitelepítettek készítette lista alapján)
1947. szept. 1.		Kitelepített: 1047 fő ** (Kelet-Németországba 133 fő)** Visszaszökött: 40 fő** Dunaföldvárra szökött: 280 fő** Az őslakosok közül a faluban maradhatott: 837 fő**
1945-47.		Endrődről Németkérre települt 172 családfő, 780 családtaggal**
1947. nov.		60 család érkezik Szlovákia 12 településéről, összesen 169 fő, közülük többen rokonokhoz, ismerősökhöz továbbtelepültek Bátaszékre.**
1949.	1893	KSH (Német anyanyelvű: 2 fő *)
1960.	2720	KSH (Harddal együtt) **
1983.	2120	id. Hanák Ottó Németkér Emlékkönyvének lezárásakor **
2015.	1800	

A statisztikai adatok 1870-1980 - az 1980. évi Statisztikai Évkönyv alapján (KSH, Bp., 1981.)

* A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás (KSH, Bp., 2004.)

** Id. Hanák Ottó: Németkér – Emlékkönyv 1785-1985 (Községi Tanács, Németkér, 1985.)

A II. világháború alatt szinte valamennyi présház elpusztult, a katonák feltörték a pincéket, elvitték a bort, a kitelepítés után pedig a környékeliek széthordták az épületeket is, a pincék beomlottak. A tévesztés végül eltüntette az utolsó nyomokat is.

A kiállítás képeiről

A fényképeket *Molnár József*, *Szepe bácsi* készítette, aki 110 évvel ezelőtt, 1905. augusztus 31-én született Németkéren, *Molnár György* és *Schönhardt Magdolna* gyermekeként. Hárman voltak fivérek, György, József és Mihály. Apjuk bognár volt, több segéddel és inassal dolgozott. A család számára nagy házat

épített, melyben egy üzlethelyiséget is kialakított. József fia az elemi iskola elvégzése után a Hangya Szövetkezetenél és a Kolosits-féle vegyeskereskedésben lett kereskedő-tanuló. *Szepe bácsi*, miután kitanulta a szakmát és felszabadult, átvette apjától a házban lévő boltot. Az árukészlet eleinte az apja tulajdonában volt, a haszonból fizette vissza szüleinek a kapott kölcsönt. Felesége az 1914-ben született *Steigerwald Anna* lett. 1933. január 31-én házasodtak. Két lányuk született, *Angéla* és *Erzsébet*. *Molnár József* 85, *Anna néni* 96 évet élt.

Szepe bácsi az üzlet mellett kitanulta a fényképezést. Ez annak idején nagy újdonság volt Németkéren. Korábban a paksi illetőségű *Tumpek fényképész*

örökítette meg a fontosabb németkéri eseményeket, de attól kezdve a Molnár család vasárnap délutánjait a fényképészet töltötte ki. Akkor értek erre rá ugyanis az emberek. Szepi bácsi az üzletben kialakított egy sötétkamarát és ott hívta elő a képeket.

Mikor fényképezkedtek a németkériek? A bemutatott felvételek híven tükrözik az alkalmakat: *keresztelő, elsőáldozás, esetleg bérnálás, sorozás, esküvő és temetés*. Szepi bácsi készített néhány zsánerképet is, így gyakran fotózta baráti társaságát, az utcabeli gyerekeket, a lányait.

Szerencsénkre másokról is készített néhány csoportképet, így láthatunk nájrísi összejövetelt, úrnapi körmenetet, virágvasárnapi sokadalmat, színházi előadásokról és nagy családi összejövetelekről készült fotókat. A háború kitörése után pedig katonaképeket, családi fotókat, gyakran apa nélkül.

A mintegy ötszáz fénykép üvegnegatívra készült, keletkezésüket – hosszas azonosítás után – 1933 és 1944 közé tehetjük. A negatívak tíz évvel ezelőtt kerültek elő a fényképész, Molnár József családi házának padlásáról. A Molnár család 1947-es kitelepítése óta ott lakó család egyik tagjától kaptuk meg. A negatívak előhívása nem volt egyszerű feladat, különleges szkennelés után sikerült a nyomtatás, majd kezdődhetett a képeken látható személyek és események azonosítása. A feldolgozás során derült ki, hogy a felvételeken látható személyek nagy része a két kitelepítés során Németországba került.

A kutatómunka még nem fejeződött be, az elmúlt években sok családi történet tárult fel. A képek egy korszak keresztmetszetét mutatják be: a békésebb évektől indulva átnyúlnak a háború alatti és utáni szomorú, sok-sok bánattal, veszteséggel és tragédiákkal tűzdelt évtizedbe.

Az elmúlás

Szomorú az alkalom, de a paraszti társadalom rendje szerint a betegek, idősek ellátásának, a búcsúztatásnak is megvoltak az íratlan szabályai, amik nagyban megkönnyítették a szervezést, lebonyolítást. Amikor eljött a halál órája, összegyűlt a család, imádkoztak a könnyű elmúlásért. Az idős szülőket eltartó fiú vagy vő gondoskodott a koporsóról, sírásókról, kereszt- és lámpavivőkről, ministránsokról. A kiválasztásnak hagyományos rendje volt, rokonsági fok és szomszédság szerepelt a szempontok között. Ez megkönnyítette a család feladatát, mindenki tette a dolgát, a felkérésnek is mindenki eleget tett.

Régen nem volt halottasház, csak a díszes halotaskocsinak volt egy fabódéja. Az elhunytat az első szobában (Vorderstube/Fedrstuwá) ravatalozták fel, amit nem használtak lakószobaként. A stafírungot (a kelengyét) és az ünneplő ruhákat tartották ott, meg a befőttest, s ott lógott a gerendáról a gazda ünneplős csizmája. Esetleg lakodalom esetén pakolták ki, ha nem a csárdában tartották a vacsorát.

A halotthoz eljöttek a rokonok, ismerősök. Meghíntették egy kis szenteltvízbe mártott buk-

szus-ágacskával. Idős asszonyok egy előimádkozó irányításával könyörögtek az elhunyt lelki üdvéért. Aztán kitétték a koporsót az udvarra, majd a pap első beszentelése után elindult a gyászmenet a temetőbe.

A legtöbb temetésen a falu énekkara is búcsúztat-ta a halottat. A családtagok még egyszer megkapták a megszentelés lehetőségét, meghíntették a koporsót, majd földbeeresztése után egy-egy marék hantot dobtak rá. Ezt tették a többiek is. Régen csak házilag készített koszorúkat vittek a sírra, az általános a virágcsokor volt.

A nagyszülőt, apóst, nagybácsit három hónapig, a szülőt, testvért, gyermeket, házastársat egy évig gyászolták fekete ruhában. Az iparosok és az értelmiségiek fekete karszalaggal gyászoltak. A temetés utáni napon gyászmisét tartottak. A gazdagabb családok alapítványt tettek, miszerint az elhalálozás évfordulóján a pap köteles volt az elhunytért imádkozni. Úgy mondták: „íratam misét”.

Születés, bábaasszonyok, keresztelő

Orvoshoz ritkán mentek az emberek, házi praktikákkal gyógyítottak. *Dr. Sebe* Béla volt bányáorvos 1922. augusztus 24-én került választás alapján körorvosként Németkérré. Az ő erőteljes közegészségügyi munkálkodása során nyerte el a község a szélesebb környék népeitől a „tisza falu” nevet. Elvárás volt a szombatonkénti udvartakarítás, valamint – legkésőbb a vasárnapi kismise kezdetéig – az utcafront rendbetétele. Még egy szál szalma sem maradhatott a földön!

Szülésznők, bábaasszonyok segítettek a gyerekek világra jöttét, az orvos csak súlyos esetben avatkozott a folyamatba. Az állami anyakönyvek bejegyzései szerint száz-százhusz évvel ezelőtt meglepően magas születési számokat látunk Németkéren. 1895/96-ban, tizenégy hónap alatt 123 gyermek született.

A bábák számára mindez nem csupán a szülés levezetését jelentette, hanem a csecsemő és a kismama két héten át tartó gondozását is. Elsősorban a gyerek fürösztésénél segédkeztek, s nyolc hónapon át legalább hetente meglátogatták a családot. A bábaasszony vitte a gyermeket a keresztelőre is, a keresztanyával együtt.

A születések szempontjából kiugró esztendő 1919, amikor a frontkatonák hazatérése után 93 gyermek született, 86 házasságot kötöttek, 51 embert temettek. Ekkor vált szükségessé a második szülésznői állás. A szülésznők orvos-pótló szerepe a XIX. században volt dicséretes. 1897/98 telén tizenkilenc gyermek halt meg torokgyíkban (diftéria), öt pedig vörhenyben, s bár ennek négyszerese-ötszöröse volt a megbetegedés, a többség életben maradt. A szülésznő megkapta a hetenként idelátogató orvos utasításait, s ő hajtotta végre a – sokszor életmentő – intézkedéseket.

A nagy titokzatosság és szemérmesség közepette világra jött gyermeket a keresztanya és a szülésznő

Karókészítés csoportosan

A Neurissban

A fotográfus Molnár József

A Molnár család háza és üzlete

Molnár József felesége kislányukkal és a bábával

A híres Bimüller zenekar

Molnár Józsefné két kislányukkal

vitték a templomba megkereszteltetni. A csecsemőt a bába piros vagy fehér takaróval fedte be az útra, attól függően, hogy fiú volt-e vagy lány a kis pogány. Az úton a járókelőknek mondta a bába: „Pogányt viszünk és keresztényt hozunk.” A templomban ő is meghintette az újszülöttet keresztvízzel, megismételve az iméntieket: „Ein' Heid' tragen wir fort, ein' Christ' bringen wir zurück.”

Ezen a napon egyes családoknál az apa félretett egy üveg pálinkát azzal a szándékkal, hogy azt a gyerek esküvőjéig megőrzi, s majd azzal búcsúznak el egymástól. A vérségi kapcsolatok után a komaság volt a családokat összekötő legerősebb kapocs. A keresztszülőséget a fiatal anya kereszt- vagy bérmanyanjának gyereke vállalta. A keresztanya régen két hétig látta el reggelivel és ebéddel komaasszonyát. A reggeliből a bábanéninek is járt. A keresztelő napján volt a paszita, a paradés, tortás ebéd. A szűk családon, az új komáékon és a bábán kívül más nem volt jelen.

Kisgyermekkor

A gyermeket betették a barna alapú, kék mintás, vagy kék alapú, barna mintás bölcsőbe, majd hipp-hopp, futnak a hónapok, s ott látjuk a háromlábú állókában, vagy a háromkerekű járókában, s újabb hónapok múltával már jár a baba.

A kis szoknyás apróságról ekkor még nehéz eldönteni, fiú-e vagy lány, ugyanis kétéves korukig egyforma karton-, illetve szövetruháskába öltöztették őket, bár a lányoké inkább virágmintás, s általában díszesebb volt. Télen kendőbe burkolták őket. Lábukon magas szárú cipőcske, nyáron horgolt vagy kötött fekete tutyi, orrán piros-zöld virággal. Harisnyájuk a felnőttekéhez hasonlóan patent- vagy flórharisnya, télen pedig a saját kötésű vastag gyapjú.

Ahogy nőttek a gyerekek, a fiúk hátulgombolós kezeslábast kaptak alulra, felülre pedig házilag varrt nadrágot. Nekik is jutott kicsi téli ing (Winterhemd/Windrhemed), amit a férfiak viseltek, mivel nem volt pulóver, kardigán, zakót pedig csak ünnepnapokon hordtak. A téli ing bordó parget (barhend) anyagból készült, nyaka és kézelője fekete bársonyból volt. Nagy hideg esetén többet is magukra húztak.

A lányok nyitott bugyit kaptak, fehér harisnyát, s a felnőttekéhez hasonló ruhát. Fejükön fejkötőt, főkötőt (Haube) vagy kötött sapkát, kendőt viseltek. Télen berliner-kendő melegítette őket. Az iskolások a felnőttekéhez hasonló ruhákban jártak, ünneplő ruhát a nagyobbaktól örökölték. Új darabokat elsőáldozásra és bérmlásra kaptak, esetleg húsvétra egy-egy kiegészítőt.

A gyerekekkel a nagyszülők foglalkoztak. Kicsi koruktól részt vettek a családi munkamegosztásban, libát, kacsát, tehenet őriztek, zöldmunkát végeztek a szőlőben. Ha nagy volt a szükség, eljártak „nap-számba” is. Egyébként pedig az utcán, az erdőben játszottak csapatostul, a falu szélén, a pálinkafőző

mellett lévő tóban pancsoltak. A kacsásztatót a köznyelvben „ts grosse Wassr”-nak, a nagy víznek nevezték.

Fiatal felnőttek

A nagyobb lányok általában hajadonfőtt jártak, világos öltözetben. A lánypajtások összebeszéltek, s szinte kötelező jelleggel megszabták maguknak a ruházatot. Mindegyiknek volt „Damenstoff” ruhaanyagból egy bordó, egy sötétkék, egy drapp, valamint egy zöld alapú „kazán-ruhája” (fehéres spricelt gyapjúszövet). Volt ezen kívül mindenkinek egy „moll” anyagból készült, igen vékony, fehér, mosható báli ruhája, meg egy-egy rózsaszín szoknyája fehér blúzzal, fehér csipkés szélű köténnyel. Cipőjük a sötét „Spanglschuhe”, azaz pántos cipő volt.

A menyasszony öltözete: fekete ripsz-szövetből készült Rock und Jack volt, fekete lüsterköténnyel, fekete harisnyával és cipővel. A haj kontyba fonva, a fejtetőn, a konty előtt négy kis fehér masnival kötött rozmarinágacska. A zsebkendőt a szoknyaszegélybe tűrték, nem volt látható. A menyasszony nyakában – a századforduló gyöngysorával ellentétben – vékony láncot viselt. A fehér szalagon érmét a Mária lányok vették fel. A múlt század elejére alakult ki a bő, rakásokkal díszített, szűk, vállban ráncolt ujjú felső. Előtte szűkebb felsőt hordtak a nők. Az volt az „altfrenkisch”, „das Altfränkische”. Ezt a kifejezést használták a konyha berendezésére (nyitott kémény, rakott tűzhely) is.

A vőlegény öltözete sima szabású fekete csizmaöltöny, mellénnyel, fehér ing nyakkendő nélkül, s – a magyar környezet hatására – keményszárú csizma, kalap. A vőlegény bal hajtókájára mirtuszágat, esetleg rozmarinot tűztek.

Évenként a *rekruták* uralták az ifjúság életét. Ők voltak a „legények eleje”. A sorozástól a bevonulásig különleges helyzetben voltak, mindenki fölnezzet rájuk. Fehérvárra, később Paksra a sorozásra lovas kocsi vitték és hozták a legényeket, este a fél falu várta őket rezesbandával a csárdánál. Kalapjukon nemzetiszínű szalag lobogott. Akik nem váltak be, az „untaulichok” csak fehér szalagokat köthettek. Amikor bevonultak a legények, leszedték kalapjukról a szalagokat, s a legkedvesebb leánynak adták. Viszonzásul a katonaládában ott lapult két-három éven át egy-egy zsebkendő, préselt virág vagy fénykép.

A II. világháború előtt születettek a kitelepítések ellenére is évfolyamonként tartották számon a falubelieket, saját korosztályukat csak „velembelinek” hívták. Különösen összetartó és számontartó volt az 1919-es évfolyam, amikor a frontkatonák hazatérése után 93 gyermek született.

1941-ben, amikor Magyarország belépett a Szovjetunió elleni háborúba, ők voltak a sorkatonák. Megjárták a Don-kanyart, s aki hazajutott, 1944-ben kényszerbesorozás alapján a német hadseregbe került. A fronton, a Budapest környéki harcokban negyvenen estek el.

Amikor leszerelt a legény, megkérte a leány kezét. Németkéren nem volt ünnepélyes, társadalmi jellegű az *eljegyzés vagy lánykérés*, de megvolt a maga rendje. Az esküvő előtt négy héttel, egy szerdai napon, a legény meghívást kapott a vacsoraasztalhoz, ahol megkérte a lány kezét. Másnap már jelentkeztek a plébánián, meg a jegyzőnél, s ettől kezdve karonfogva járhattak. A hét szombatján megtartották az eljegyzést, melyen csak a fiatalok szülei, testvérei és keresztszülei voltak jelen. Az estének az volt a fénypontja, amikor a fiú és a lány összefogott kezére a leány apja bort öntött. Utána a két családfő megbeszélte az „anyagiakat”, mintegy szerződést kötöttek.

Szokás volt, hogyha az ifjú feleség egy éven belül meghalt, szülei egy ágy és ágyravaló kivételével mindent visszakaptak. Szép, sokszor önfeláldozó tett volt, hogyha a fiatalok közül az egyik meghalt, akkor annak testvére lépett házasságra az özvegygel. Gondoskodni kellett a testvér gyermekeiről, a gazdálkodáshoz férj és feleség összehangolt együttműködésére volt szükség. Előfordult ez olyan esetben is, amikor a jegyespár egyik tagja halt meg, az elhunyt helyére annak testvére lépett. Három egymást követő vasárnap hirdette ki a jegyesek szándékát a pap. Az esküvő előtt a leány és a legény elbúcsúzott pajtásaitól. Főleg a legénybúcsúk voltak emlékezetes, nótás esték. Még egyszer énekelve, mulatozva végigmenni a velembeliekkel este a falun... A kihirdetés után kezdődhetett a rokonságot mozgósító előkészület. A lakodalmat a csárdában, szegényebb család esetén otthon tartották. Nagyszámú vendégsereghez főzőasszonyokat fogadtak, a rokonság segített, a felszolgálás a fiatalok dolga volt. Az esküvő kora délután történt, fúvószenekísérettel a menetet a templomba és a lakodalom helyszínére.

A vőlegény rokonai a vőlegényes házban, a menyasszonyéi a menyasszonyi házban vártak a kikérésre. A vőlegényt a násznép elkísérte a menyasszonyos házhoz, zenés kikérő következett, búcsúztatás, majd a kétféle násznépet szigorú rend szerint az egyik nőrokon állította sorba. Kötött rendje volt a szertartásnak, a vacsorának, az ajándékozásnak, de még az éjfél utáni mulatozásban is számos visszatérő elemet találhatunk. A bálkhoz hasonlóan ilyenkor is előkerült az előtáncos által vezetett Stikljdr, a hat-nyolc páros táncból álló táncsor.

Az esküvőket nagyrészt farsangban, esetleg a szüret alatt vagy utána tartották. Ilyenkor volt mit az asztalra tenni és kint a határban nem volt annyi tennivaló. A hajdani esküvőket mindig kedden tartották, hétfőn volt idő az előkészületekre, az esküvő utáni napokon pedig az elrakodásra. A vasárnapi pihenőnap így megmaradt. A fiatalok az előzetes megállapodásnak megfelelően költöztek valamelyikük szüleihez. Egy szobát kaptak, a családok anyagi helyzetétől függően berendezve. Közös konyhán voltak az anyósukkal, anyjukkal, és a családi gazdaságban dolgoztak.

A család volt mindennek az alapja, az volt a múlt és a jövő. Támasz a bajban, segítség a munkában, társ az örömben. A gazdaságok fenntartása nem működhetett volna a családok összetartása, együttműködése nélkül. A nagy munkákban hagyományos szereposztásban történt a szervezés, a lebonyolítás. Szüretkor, disznóvágáskor, betakarításkor mindenkori összefogott. Az egyik legnagyobb és legnehezebb munka az aratás volt. Időben kellett történnie, összehangoltan.

Betakarítás, aratás, cséplés

A cséplőgép hamar általánossá vált Németkéren, az első cséplőgép gazdája *Reich János* malomtulajdonos volt. Őt többen követték, cséplőgép vásárlása és eladása egyszer-kétszer minden évben előfordult, gyakran társas viszonyban is. Az elsők messzi vidékre eljártak, volt annak nyoma, hogy 1880-ban *Reich János* még Nógrádban is végzett bércséplést az ottani nagybirtokokon.

A cséplőmunkásokat a géptulajdonos fogadta fel. Ezek egy „bandát” alkottak, élükön a maguk közül választott bandagazdával. Egy cséplőbanda 18-21 főből állt, a gép nagyságától függően. Egyes „posztokon” nők is dolgozhattak, például kévevágók, polyva rakók, csuszisok lehettek. A cséplőcsapat a tizenharmadik mázsáért dolgozott. Ennek fele a gépe (azaz a géptulajdonosé), fele a cséplőbandaé lett. A gőzgépes meghajtásnál a gazda biztosította a tüzelőt (fát, szenet) és a vizet. A cséplés után a géptulajdonos áldomást (vacsorát, italt) adott a bandának. A cséplőtűk csak borral búcsúztak el a munkásoktól. A cséplőbandák kényesek voltak munkájukra, különösen a szalmakazalra. A kazalozás külön művészetnek számított. Híres kazalrakó volt többek között *Horváth János* vagy *Ambach Ferenc* (1890-1975), aki családjával 1947-ben a kitelepítés elől Dunaföldvárra szökött.

Iskolatörténet

Az 1785-86-ban betelepültek 1788-ban *Kreutzer Máttyást* választották meg első tanítójuknak, szerződést is kötöttek vele, 1788. június 16-án. Az első iskolát 1789. augusztus 1-én adták át rendeltetésének. 1836-ban avatták az „új” iskolát, a templom mellett álló volt óvoda-épületben, egy fedél alatt a kántortanítói lakással

1887. május 22-én a magas műveltségű és törekvő fiatal plébános, *dr. Onczay Géza* vette nyilvántartásba az iskola vagyonát, a fenntartását szolgáló ezer négyszögöles gyümölcsfaiskolát, és nagy tervek szöttek az iskola bővítéséről. 1889-ben szorgalmazták egy harmadik tanítói állás megszervezését, mert tovább már nem lehetett eredményesen oktatni 210 iskolaköteles gyereket (6 évfolyam!) két tanteremben. 1891-ben, tízévi huzavona után a község meg-

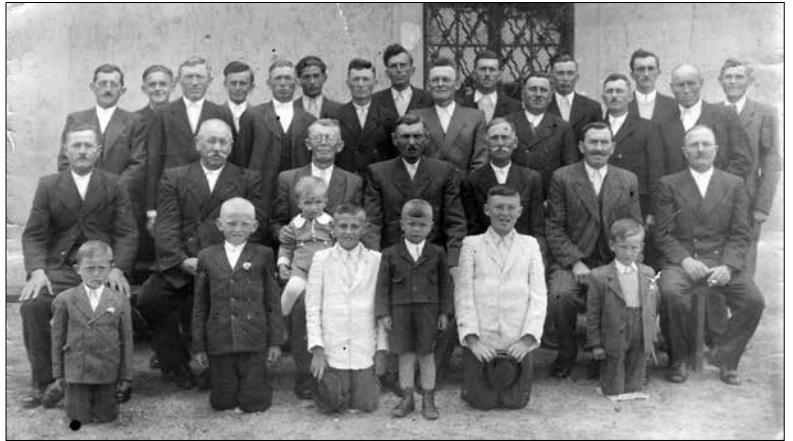

Környékbeli gyerekek a Molnár bolt ajtajában

A gyerekek kis koruktól részt vettek a családi munkákban. A fotón libákat őriznek

Az 1947. augusztus 31-én éjszaka Dunaföldvára szökött németkéri férfiak és fiúk csoportja. A felvételt a szintén oda menekült Molnár József készítette a dunaföldvári nagytemplom mellett.

A képen az 1924-ben születettek láthatók 1940-ben. Egyik osztálytársuk temetése után fényképeztették le magukat az iskola udvarán.

Barátnők ünnepi viseletben

A rekruták voltak a legények lelegeje...

Az első cséplőgép gazdája Reich János volt

szerezte a kereszteződésben álló öreg községi nagyvendéglőt és kocsibeszállót, s a telken *Hillebrand* István paksi építőmester irányításával megkezdődött a még ma is álló „közepső” iskola és tanítói lakás építése. 1892-ben már oktattak is a padokkal berendezett osztályteremben. Az épületet sokáig „Masa”-Schul’-nak (iskolának) nevezték a benne lakó tanítónőről (1920-1943).

1902-ben a vendéglő nagytermét tanteremmé alakították át. Ekkor jött *Pszotta-Polgár* József a IV. sz. tanítói állásra. 1903-ban feleségül vette a jómódú *Feld* Emma, németkéri származású tanítónőt, aki már 1901-től tanított a III. sz. álláson. Házasságukból hét gyermek született, közülük Anna (Nusi néni) és József 1945 után egy ideig Németkéren tanított, Károly fiúk pedig 1937-ben segédjegyző volt.

1921. szeptember 8-án tervet készítenek egy új iskola létesítéséről, mely szerint a régi kocsmában működő tanterem, s minden épület lebontandó, helyükre emeletes ház kerül, benne három tanterem, két óvodai terem és előszoba, két tanítói lakás, illetve ennek megfelelő apáca-lakosztály és egy iskolaszolgai lakás. Míg az összegek befolytak, kölcsönt kell fölvenni – szolt a határozat. A község óriási terheket vállalt magára. Az uradalom 1600 q búza erejéig adott kölcsönt, az állam 32 ezer pengőt juttatott, s kapott a község 16 ezer pengő vissza nem térítendő hozzájárulást is az Országos Iskolaépítési Alapból. 1924 tavaszán a szükséges 375 ezer téglából 200 ezret a helyszínre szállítottak lovas kocsival földúton, s telerakták vele a Kereszt utca két oldalát, a plébániától a temetőig. A gerendákat a módosabb parasztnok fogatai szállították a Kárpátokból Németkérré. A kevésbé tehetősek munkaerejükkel járultak hozzá az építkezéshez.

1924. július 6-án megtörtént az alapkövetés, 1926. november 24-én avatták fel az iskolát. Értéke, napi áron számítva, 120 ezer pengő. 1927. május 4-én az iskolaszék szerződést kötött a Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Szerzetes Társulatával. Az első apácák augusztus 6-án költöztek be, s szeptemberben már tanítottak. (Kilenc apáca, hat tanító- vagy óvónő volt és három laikus – szakács, mosónő, kertész – az iskola személyzete.)

Az iskolákat 1948 nyarán államosították, s a szerzetesrendeket feloszlatták. A kéri apácák szétszóródtak az országban, illetve egy kis csoportjuk az akkor még Fejér megyei Hardon próbált megtelepülni. Az iskolák államosításáig terjedő százhatvan évben hat tanító dolgozott az I. számú kántortanítói állásban.

1786-1789	Kreutzer Mátyás
1789-1837	Herold János
1837-1873	(fia) Herold István
1873-1902	Stelczer Antal
1902-1934	Welsch Károly
1934-1948	Keresztes Mihály

Welsch és Keresztes tanító urak évtizedekre meghatározó szereplőivé váltak Németkéreknél, közösségépítő szerepük kitörölhetetlen nyomot hagyott az

itt élőkben. A 30-as évek második felében alakult meg Keresztes tanító úr támogatásával a Katolikus Legényegylet. Az apácák szervezték a Mária Kongregáció nevű vallási leányszervezetet és a gyerekeknek a Szívárdát.

A legényeket a káplánok, a lányokat a fiatal apácák irányították. Az apácák minden karácsonykor rendeztek *gyermekszíndarabot* az iskolásokkal, ritkábban óvodásokkal is.

Welsch Károly és Keresztes Mihály kántortanítótól fél évszázadon át olyan zenei nevelést kapott a fiatalság, hogy Németkért joggal nevezte a környék „*énekes falunak*”. A különböző dalosversenyeken mi voltunk az elsők, legrosszabb esetben is érmesek. A paksi járási találkozókon részt vevő énekesek mindig kaptak egy zacskó cukrot és egy kiflit. A németkéreiek mindentől kettőt. Erről lehetett őket megismerni.

Esténként a legények vagy a lányok egymásba karolva végigvonultak a falun, két-három szőlóban énekelve. A ház előtti padokon ültek az idősebbek, összejött a szomszédság és mintegy esti kulturális programként hallgatták az aznapi „műsort”. Voltak kiemelkedő tehetségű énekesek, akiket éveken keresztül számon tartott a falu közössége. Ők voltak szinte valamennyi zenés előadás főszereplői, a kórus vagy a passió szóelőénekesei.

A fiatalok számára a népművelés egyet jelentett az amatőr színjátszással. Már az 1800-as évek végén is voltak színelőadások. Az 1900-as évek elején újjászerveződött az Iparos Kör, mely sok sikeres színdarabot mutatott be, például a „Tatárjárás” című előadást 1930-ban, *Krizsán* János bádógosmester rendezésében. Még él az emlékezetben a *Molnár és gyermeke*, a *Piros bugyelláris*, az *Aranykakas*, a *Falu rossza*, a *Férjhez megy a bíró lánya*, vagy a *Luxemburg grófja* is. Általában zenés, dalos darabokat adtak elő. Még a Kálmán- és Lehár-operettek előadásától sem riadtak vissza. Több önkéntes színházrendező is akadt, így *Reich* Ferenc, aki maga szervezte az előadásokat, gyakran ő is tanította be a darabokat. A zenei kíséretet szinte kivétel nélkül *Bimüller* Hansi bácsi biztosította stájer-citerán.

1927-től a *Deutscher Kulturverein* német nyelvű előadásokat szervezett, Németországból hozták a darabokat, Reich Franci bácsi tanította be *Schrank* János borbély-fodrász segítségével, az énekeket Welsch kántor és Bimüller János zenész. Emlékezetes előadásai: *Lustig ist das Zigeunerleben*, *Trauringl*, *Friede der Menschen*, *Der Teufel und das alte Weib*, és a legutolsó: a *Lumpáciusz Vagabundusz*. 1928. május 26-án alakította az előjáróság az iskolán kívüli amatőr mozgalom támogatására a Népművelési bizottságot, segítségével Keresztes Mihály kántortanító énekeskönyvet adatott ki.

A legrégebbi színdarabokat a csárdában, a Feld-kocsmában mutatták be, de 1925/26-ban a félig kész emeletes iskola beépített színpadán is játszottak. A gyermekelőadásokat is az iskolában tartották. A dalbetéteket a kántorok, apácák, vagy Bimüller János bácsi kísérte harmóniumon. Az előadásokat

a nagybőjt heteiben rendezték. Ez éppolyan hagyomány volt, mint farsang időszakában a bálozás.

A bálnak rangja volt, kiemelt eseményt jelentett a fiatalabbaknak. Készültek rá, szervezték a társaságot, a lányok tervezték, varrták a ruhájukat, többnyire fehér mosható moll anyagból. Egy farsangban négy bál volt: a páros-bál, a házások bálja, a batyusbál és a rekruta-bál.

A páros-bál a *nötlenek és hajadonok bálja* volt, minden bálozó korú és még nem házas fiatalnak részt kellett venni ezen. Ha nem volt udvarlója egy lánynak (párst vagy mensch), akkor egy szomszéd fiúval, unokatestvérrel ment a multságba. A nem udvarló fiúknak is szerveztek partnert. Amikor odaért a multságra egy-egy pár, a zenekar tust húzott, illetve fúj, a táncolók félreálltak és megnézték az újonnan érkezettek szólótáncát. A fiú megrendelte a zenét, pontosabban a táncot és párjával körbetáncolta a termet. Betáncoltak. Egy kör után folytatódott az össztánc. Keringő, polka, „Hups-polka”, „Zeppel-polka”, „Wechsl-Schritt”. Táncoltak még marsot, mazurkát, amit itt „mazúr”-nak neveztek, a csárdást többnyire körben táncolták (körcsárdás).

Éjfél után előkerültek a lakodalomvégi bolondos táncok is, az ún. „Stikldjer”. A kocsmáros éjfélkor vacsorával szolgált, amit az italokkal együtt a legény fizetett. A pénzt a szülők adták, ez kötelességük volt. A házások bálján talán kevesebb volt a tánc, s több a közös éneklés, zenehallgatás. A bál rendje azonos volt a páros-bálokéval. Az éjfél utáni bolondozást itt a közös éneklés, szolid boros mulatozás váltotta fel. A *batyu-bálon (Piknik)* a már kialakult fiatal párok és fiatal házások vettek részt, a süteményt és bort vitték magukkal. A *rekruta-bálon* a besorozott legényeken kívül csak az ő rendkívüli engedélyükkel jelenhetett meg más. Egyébként, ha kellett, kipofozták a betolakodót. A rekruták külön marsot, vagy más táncszámot választottak maguknak. Az adott évben minden bál ezzel kezdődött. Másvalaki ezt a számot nem rendelhette a zenekarnál. Táncolni mindenki tudott, lakodalomban vagy a *vasárnapi zenés délutánokon* (Hausball, Tanzmusik) tanultak meg a gyerekek is táncolni. A gyerekek maguk is szerveztek *gyerekbált* (Fratzenball-Fräßball), amire az iskolában hívták meg társaikat. Minden utcában laktak zenészek, egy harmonikás már komoly társaságot vonzott az udvarába, esetleg a csárdába. Sok gyerek tanult hangszer a zenekari tagoktól és a harmonikusoktól. A fúvószene, a „*Blechmusik*” is gyakran szólt már vasárnap délután. A nagy tekintélynek és elismertségnek örvendő zenészek játszották a bálukat, lakodalmakat, lovaskocsin jártak a környékre, akár más megyébe is muzsikálni. Híresek voltak a kéri zenekarok, a monda szerint magyar helyen előre kérték a fizetséget.

A háború előtt a leghíresebb a *Bimüller György* vezette zenekar volt. Szilveszter este a hálaadó mise után a Kmáhausz (Gemeindehaus-községháza) előtt a keresztelkedésben állt fel az egyesített zenekar és játszott a hazatérőknek „óévbúcsúztatót”. Ezen az

éjszakán a legények csapatai járták a falut, zenével, szerenáddal köszöntötték a lányokat. Megálltak az ablak alatt, a zenekar halkán fújta, a legények meg több szólamban énekeltek. A társaságot étellel, itallal várták a háziak. El kellett menni a keresztszülőkhöz, közelebbi rokonokhoz is „*Neujahrswünschen*”, boldog újévet kívánni. Reggelig járták a falut, így előfordult, hogy néha jókedvükben kiemelték egy-egy kaput, megviccelve a háziakat.

A kitelepítés a Bimüller zenekart is szétszakította. Gyuri bácsi Schwabachba került, a kitelepítettekkel megszervezte zenekarát, hosszú évekig játszottak ott is, komoly hírnevet szerezve maguknak a környéken. Az itthon maradottak is összehozták a „bandát” és igyekeztek folytatni a hagyományokat, játszottak lakodalmakat, bálukat.

A templomról

Huszonhárom évvel a letelepülés után tették le az alapjait és 1808-1818 között épült fel a ma is álló templom. 1818-ban szentelték fel. A torony 1896-ban készült el, az évszámot meg is örökítették az ezüstszürke tornyon. 1918. szeptember 15-én ünnepelték a templom 100. búcsúját.

Virágvasárnapról Karácsonyig

Virágvasárnap volt a barkaszentelés. A szentelt barkát húsvéthétfőn vitték ki a földekre, ott letűzték, s fohászokdtek a jó termésért. Szentelt barka került a padlásra, kakasülőre, konyhaajtó fölé, a temetőben a legközelebbi hozzátartozók sírjára. Virágvasárnap Jézus jeruzsálemi bevonulását ünnepelve kivételesen világos, fehér ruhában mentek az asszonyok a templomba. Molnár József felvételei is ilyen alkalmakkor készültek az elsőáldozók csoportjairól.

Húsvéthétfőn a legtöbb ember a kismisére ment. A férfiak ekkor kezdték meg a maguk Emmauszát, annak emlékére, hogy Jézus újra találkozott tanítványával. Kimentek a Neurissba, egy-egy présház előtt, a nagy diófa alatt beszélgettek, borozgattak. Mások csak meglátogatták szülőiket, földjeiket, letűzték a megszentelt barkát, s elmondták a fohászt: „Oh, Herr, segne diese Aussaat, damit es wahre Ernte gebet!” (Óh, uram, áldd meg e vetést, hogy bő termést adjon!) Ebéd után az asszonyok is felkerekedtek a gyerekekkel együtt, vittek magukkal ennivalót és kint töltötték a délutánt.

Úrnapján, tíz nappal Pünkösöd után, a körmeneten minden csupa zöld és virágszirom volt. A férfiak friss szénával terítették be, nyírfaágakkal szegélyezték a körmenet útvonalát. A nagylányok virágszirmokat gyűjtöttek, az elsőáldozók kis kosarakból szórták a szirmokat a körmenet élén, a „Himmel” előtt haladva.

Karácsonykor csendesen ünnepeltek a családok. Ünnepe előtt böjtöltek, húst az éjféli mise után ettek csak. Szentestén játszottak a szülők a gyerekekkel, kártyáztak, malmoztak. A gyerekek többnyire kará-

csonyfát kaptak, külön ajándék csak a jómódú parasztcsaládokban járt nekik. Az ajándékba kapott babakocsik a szereplők emlékezete szerint Budapestről érkeztek, egy tehén áráért!

Családi ünnepek, összejövetelek

Németkéren a névnapokat ünnepelték, összejött a rokonság, jöttek a komáék köszönteni. Minden családban volt János, József, András, Ferenc, Mihály, Antal, György, Ignác, Rozália, Teréz, Anna, Julianna, Margit, Mária, Katalin, Erzsébet, ezek voltak a leggyakoribb keresztnévek. A nagy ünnepek másnapján, újévkor, búcsúkor és disznóvágáskor is összejött a rokonság.

A század elején sokan mentek Amerikába. Toborzók érkeztek Clevelandből és Akronból (Ohio állam), ahol akkor építették a hatalmas gumigyárakat, kellett a munkaerő. Az első hat férfit sokan követték, szükség volt a pénzre. Többen maguk után vitették a családjukat is, néhányan visszajöttek. Így került haza a harmincas években gyerekként „Tscháni”, Stenger Johann is édesanyjával. Nővére Akronban már férjhez ment így és kint maradt. Jonny/Tscháni Németkéren kezdett harmonikázni. 1946-ban anyjával együtt kitelepítették. Művészi hajlamát örökölte fia, aki két szintén németkéri származású barátjá-

val a németországi Schwabachban „Schnitzenekl” (krumplistésza) néven triót alakított, évtizedek óta nagy sikerrel játszanak a nagyszülőktől örökölt németkéri dialektusban. Sorstársaik közül sokan továbbmentek a negyvenes években az amerikai rokonokhoz, főleg *Akronba*. Az amerikai németkériek közül többen hazalátogattak a múlt század során, már a II. világháború előtt is.

Nagyapánk, Stefan *Payerle*, a bátyja után ment Akronba, kint zöldségboltjuk volt. Első felesége a hazaküldött hajójeggyel ment a leendő vőlegényéhez. Több év kint tartózkodás után azonban hazatértek, nagyapánk ugyanis a családi legendárium szerint belebetegedett a honvágyába. Üzletresztét eladta a testvéreinek és hazaindultak. A Titanic hajótörteit mentő Kárpátián jöttek Európába. Stefan Payerle házat vett Németkéren, tejcsarnokot és vegyesboltot nyitott, szőlőket vásárolt. Bátyja, Franz/Frank kint maradt. Az utódok elbeszélése szerint az Amerikában élő németkériek összejártak, fúvószenekaruk volt, együtt énekeltek, zenéltek, még a németkéri búcsút is megtartották.

*Szauer Ágnes,
Fodorné Szauer Teréz,
Schönhardt Ferencné szül. Szauer Viktória
összeállítása és feldolgoása.*

A felvétel a 30-as években készült, amikor a templom tetejét újrafedték palával.

Gazdag karácsonyi ajándék: babakocsi egy tehén áráért

A fotó az Elmauer ház előtt készült az amerikai nagynénivel, akinek a kedvéért összejött a család.

